

УДК 342.51 : 342.36/342.37

В. В. Сухонос (мол.)

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
(ДВНЗ "Українська академія банківської справи
Національного банку України")*

ВПЛИВ ІНСТИТУТУ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ НА МОНАРХІЧНУ ФОРМУ ПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. Спроби механічного копіювання зарубіжних моделей організації державної влади, включаючи інститут глави держави, без належного наукового обґрунтування, врахування національного досвіду державного будівництва і критичної оцінки власних можливостей при забезпеченні побудови суверенної і незалежної, демократичної і соціально-правової держави, спричинили проблеми у функціонуванні системи органів державної влади в Україні. Це викликає необхідність дослідження інституту глави держави, його конституційно-правового статусу як в Україні, так і в інших державах.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади, напрями і тенденції розвитку окремих інститутів механізму держави вже стали об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених, про що свідчить низка монографічних досліджень, конференцій та наукових семінарів останніх років. Водночас, основна увага дослідників

© Сухонос В. В., 2013

© Національний університет "Острозька академія", 2013

зосереджується на інституті президентства. Як приклад, можна назвати праці Р. Нойштадта [1], С. Паречиної [2], Н. Сахарова [3], С. Серьогіної [4], О. Скрипнюка [5] та ін. Що ж до монархів, то на сьогодні можна назвати дуже мало праць, які були б спеціально присвячені монархічній формі правління. В якості прикладу можна назвати праці Ю. Коломійця [6] та автора цієї статті [7]. Водночас можна згадати, що до жовтневої революції 1917 р. вчені здебільшого досліджували саме окремі елементи функціонування та формування інституту монарха [8; 9; 10]. В радянські ж часи інститут монарха досліджувався крізь призму особливостей окремого регіону [11].

Невирішені раніше часини проблеми. Не применшуючи значення доробку вище згаданих науковців, слід визнати, що в Україні є практично відсутніми фундаментальні дослідження інституту монарха, на основі яких можливо було б опрацювати новітню методологію і практику функціонування цього інституту.

Мета статті. Саме тому мета нашого дослідження буде полягати у дослідженні інституту глави держави в умовах монархії.

Для реалізації цієї мети слід вирішити наступні взаємопов'язані дослідницькі завдання: по-перше, охарактеризувати загалом монархічну форму правління; по-друге, проаналізувати системи монархічного правління та вплив на них глави держави.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, на характеристику статусу глави держави істотно впливає існуюча в тій чи іншій країні форма правління, адже саме залежно від особливостей юридичної відповідальності глави держави вона поділяється на монархію та республіку.

Аналізуючи монархічну форму правління, ми бачимо у ній, принаймні, два підходи до класифікації. У першому випадку монархія може класифікуватися залежно від способу формування монаршої влади, а в другому – залежно від особливостей взаємодії монарха з урядом та представницькими органами, а також особливостей реалізації владних повноважень глави держави. Першу класифікацію слід визначати як класифікацію за способом монархічного правління, а другу – як класифікацію за системою монархічного правління.

На відміну від способу монархічного правління, система монархічного правління здебільшого опирається не стільки на формування, скільки на функціонування глави держави. На сьогодні існує три системи монархічного правління: абсолютна, дуалістична та парламентарна.

Останню ж найбільш детально проаналізував свого часу В. Шаповал [12, с. 175].

В умовах парламентарної монархії глава держави не відіграє істотної ролі в політичному житті держави, хоча й має "високий морально-політичний статус" [13, с. 329]. В Японії монарх – імператор оголошується "символом держави і єдності народу" [14, с. 292]. В Іспанії король є "главою держави, символ її єдності та наступництва" [15, с. 211].

Утім, найбільш важливою ознакою парламентарної монархії, на нашу думку, є контрасигнування актів глави держави главою уряду та (або) відповідним міністром, а тому парламентарною слід вважати монархію, в умовах якої повноваження глави держави реалізуються виключно у порядку контрасигнування.

Щодо абсолютної монархії, то на сьогодні існує велика кількість її характеристик. Так, Е. Григоніс характеризує абсолютну монархію як

▪ Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління / В. В. Сухонос // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 1(7) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13svvmpp.pdf>.

необмежену монархію, державний механізм якої "засновано на принципі єдиновладдя, що є повністю протилежним принципу поділу влади. Вся державна влада в умовах абсолютної монархії неподільно зосереджується в руках монарха" [13, с. 315]. А. Мишин щодо абсолютної монархії зазначав: "Для абсолютної монархії (самодержавства) характерною є відсутність будь-яких представницьких установ, абсолютне зосередження усієї державної влади в руках монарха" [16, с. 78].

Приділили увагу абсолютній монархії й автори "Юридичної енциклопедії". Так, В. Тимошенко визначила абсолютну монархію як форму правління, "за якої влада (законодавча, виконавча, судова) цілковито належить одній особі (цареві, королю, імператору)" [17, с. 10], а О. Дубина вказав, що абсолютною є "необмежена монархія, де верховна влада цілком і повністю належить імператору (королю, царю і т.д.)... Абсолютна монархія прагне до максимальної політичної централізації" [18].

Таким чином, аналізуючи усі вищевикладені визначення, можна зробити висновок, що абсолютною є монархія, в умовах якої монарх має усю повноту законодавчої, виконавчої та судової влади. Однак, така точка зору не завжди відповідає дійсності. Так, більшість із вищевказаних авторів, а також таких дослідників як С. Камінський [11, с. 46], В. Шаповал [12, с. 290] та ін. абсолютно вірно відносять до абсолютної монархії Султанат Оман. Однак, згідно ст. 60 "Білої Книги" – Основного Закону Султанату Оман, затвердженого Королівським декретом № 101/96 6 листопада 1996 р., "судова влада є незалежною і втілюється в судах загального права будь-якого типу чи статусу, яка виносить вироки відповідно до Закону" [19, с. 477].

Проте детальний аналіз зазначеного Закону дозволяє стверджувати саме про абсолютний характер влади султана. Крім того, цілком слушною, на наш погляд, думкою є точка зору С. Камінського [11, с. 46] та Ю. Коломійця [20, с. 76] про те, що основним критерієм для класифікації монархічної форми правління є спосіб відповідальності уряду. Цей критерій дозволяє підрозділити сучасні монархії на дві групи. І одна з них включає абсолютні монархії, де уряд несе відповідальність тільки перед главою держави.

Таким чином, на нашу думку, абсолютною слід вважати таку систему правління, де уряд несе відповідальність лише перед монархом-законодавцем, повноваження якого реалізуються виключно в дискреційному порядку.

На відміну від проаналізованих вище монархій, визначення дуалістичної монархії стикається з труднощами насамперед методологічного характеру, які не дозволяють відокремити її від абсолютної монархії. Зокрема, автором виявлено декілька підходів щодо цього.

Так, досить цікавою уявляється точка зору українських правознавців, які визначають дуалістичну монархію як таку, де носієм суверенітету є монарх, який формує уряд за наявності парламенту. При цьому в умовах абсолютної монархії парламент є відсутнім [21, с. 25]. Але ця точка зору не завжди відповідає дійсності. Як цілком слушно зазначав Е. Григоніс: "...існує і така точка зору, згідно якої в дуалістичній монархії главу держави не можна визначати як носія виконавчої влади. Стверджується, що монарх має реальніші й значні прерогативи, а парламент є дорадчим органом при монархові. На наш погляд, така характеристика є більш прийнятною для абсолютної монархії" [13, с. 323]. Виходячи з точки зору

▪ Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління / В. В. Сухонос // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 1(7) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13svvmpp.pdf>.

Е. Григоніса, ми можемо зробити висновок, що і в умовах абсолютної монархії може існувати парламент, який дійсно здійснює дорадчі функції при монархові і здебільшого має назву консультативної ради. Це можна підтвердити Основним нізамом про владу (конституцією) Саудівської Аравії 1992 р., яка встановила можливість існування представницького органу – Консультативної Ради (ст. 68) [14, с. 315].

Крім вищевказаної точки зору українських правознавців, існує ще декілька підходів щодо визначення дуалістичної монархії.

Перший підхід ґрунтується на характеристиці означеної монархії як такої, де обмежений у владі монарх зберігає "домінуючі" або "лідеруючі" позиції. Зокрема, цю точку зору поділяють такі вчені як І. Алебастрова, Ю. Лейбо та деякі інші. Проте зазначений підхід є не зовсім коректним з науково-методологічної точки зору, адже "домінування" або "лідерство" є оцінювальною і занадто суб'єктивною категорією. Фактично такий підхід дозволяє зарахувати до дуалістичних будь-яку з монархій, адже будь-хто з монархів є лідером своєї нації.

Другий підхід ґрунтується на спробі визначити суть дуалізму зазначеної монархії як такої, що означає поділ повноважень між двома владними структурами: монархом та парламентом. Зокрема, такий підхід сповідають такі вчені як А. Венгеров, М. Чудаков, В. Шаповал та інші.

З цим підходом пов'язано підхід, що виходить з принципу поділу влади, який означає, що законодавча влада належить парламенту, а виконавча – монарху та його уряду. Зокрема, такі погляди є характерними для таких вчених як Е. Григоніс, Ю. Коломієць, О. Скакун, В. Четвернін та інші.

Певною мірою цей підхід до дуалістичної монархії поділяв і автор цієї статті [22, с. 168; 23, с. 216; 24, с. 61]. Тим більше, що це можна довести,

---

▪ Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління / В. В. Сухонос // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 1(7) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13svvmpp.pdf>.

якщо проаналізувати конституцію Катару. Переважна більшість дослідників визначає означену державу як абсолютну монархію. Проте здебільшого цей погляд існує в джерелах, що вийшли до 29 квітня 2003 р., коли на референдумі була затверджена нині діюча Конституція Катару (набула чинності 9 липня 2005 р.). Відповідно до ст. 61 Конституції законодавча влада належить Консультативній Раді, а виконавча, згідно ст. 62 – Еміру Катару [19, с. 330]. І хоча Емір, відповідно ст. 77 Конституції, призначає третину складу парламенту, проте сам він не має формального права видавати закони [19, с. 332–333], як це існує, наприклад, у Кувейті чи Бахреїні, де монархи мають законодавчу владу. Саме тому Катар слід визначати як дуалістичну монархію.

Проте визначати дуалістичну монархію лише як таку, де глава держави є одночасно главою виконавчої влади є некоректним, адже існує низка держав, які не є дуалістичними, проте їхні конституції закріплюють саме виконавчу владу глави держави. Так, в § 3 Конституції Норвезького Королівства закріплено: "Виконавча влада належить Королю чи Королеві" [25, с. 658]. Проте, як ми визначили, Норвегія належить до парламентарних монархій, адже акти монарха потребують контрасигнування з боку голови уряду чи відповідного міністра.

Однак існує ще один підхід до визначення дуалістичної монархії, який полягає у аналізі відповідальності уряду.

Як відомо, абсолютна більшість вчених визначає дуалістичною таку монархію, де уряд формується монархом і несе відповідальність лише перед ним. Зокрема така точка зору притаманна таким вченим як І. Алебастрова, А. Венгеров, Ю Коломієць, А. Мішин, В. Чиркін, М. Чудаков та інші.

Проте, є й інша точка зору, що, на нашу думку, більше відповідає дійсності і відображає суть дуалізму (подвійності). Ця точка зору вказує, що уряд несе відповідальність як перед монархом, так і перед парламентом. Зокрема, саме цю точку зору відстоюють такі вчені як О. Дубина [18] та В. Шаповал [26, с. 759]. До деякої міри ідею подвійності відповідальності уряду, як ознаки дуалістичної монархії, можна знайти у роботі С. Камінського "Інститут монархії в країнах Арабського Сходу", де, зокрема, зазначається: "Основним критерієм для класифікації різновидів монархічної форми правління виступає спосіб відповідальності уряду. Цей критерій дозволяє поділити усі сучасні арабські монархічні держави на дві основні групи. Перша з них включає у себе абсолютні монархії, де уряд є відповідальним лише перед главою держави. Це – ОАЕ, Оман, Катар та Саудівська Аравія. До іншої групи – конституційних монархій – належать Кувейт, Бахрейн та Марокко, де уряд несе відповідальність і перед монархом, і перед парламентом, а також Йорданія, де уряд, за конституцією несе відповідальність лише перед парламентом" [11, с. 46-47].

Аналіз С. Камінського, зроблений наприкінці 70-х рр., сьогодні потребує певного корегування. Зокрема слід наголосити, що сьогодні Емір Катару не має законодавчої влади (ст. 61 Конституції від 9 липня 2005 р.), а у Бахреїні уряд несе відповідальність виключно перед Королем (п. (с) ст. 33 Конституції Королівства Бахреїну від 14 лютого 2002 р.). Крім того, виходячи із ст. 58 Конституції Кувейту від 11 листопада 1962 р. уряд несе колективну відповідальність лише перед Еміром Кувейту. Саме тому сучасні Бахрейн та Кувейт не повинні розглядатися як такі, де уряд несе відповідальність і перед монархом, і перед парламентом.

Дослідження діючих монархічних конституцій передбачає лише декілька країн, що знають дуалізм відповідальності уряду. Зокрема, ч. I ст. 78 Конституції Князівства Ліхтенштейн закріплено, що "Уряд як колегіальний орган, є відповідальним перед Князем та перед Ландтагом" [25, с. 388].

Отже на сьогодні не можна чітко встановити факт відношення тієї чи іншої монархії до дуалістичної системи правління, а тому, на нашу думку, слід піти шляхом виключення: якщо монархія не належить до абсолютних (уряд несе відповідальність перед монархом-законодавцем, який реалізує свої повноваження виключно у дискреційному порядку) чи до парламентарних (монарх реалізує свої повноваження виключно у порядку контрасигнування), то її слід віднести до дуалістичних.

Висновки. Таким чином, розподіл монархії на абсолютну, дуалістичну та парламентарну системи правління необхідно здійснювати не за оціночними, а за формальними критеріями. Зокрема, абсолютною слід вважати монархію, за якої уряд несе відповідальність лише перед монархом-законодавцем, повноваження котрого реалізуються виключно в дискреційному порядку. Щодо парламентарної, то під нею потрібно розуміти таку монархію, в умовах якої повноваження глави держави реалізуються виключно у порядку контрасигнування. До дуалістичної необхідно відносити будь-яку монархію, яка не належить до абсолютної чи парламентарної.

Дослідивши особливості інституту глави держави в умовах монархії, ми зробили лише перші, але теоретично й методологічно необхідні кроки у напрямі розкриття досліджуваної теми. Для того ж, щоб повністю пізнати природу означеного інституту, потрібно неухильно слідувати шляхом наповнення його конкретним змістом.

Список використаних джерел

1. Нойштадт Р. Президентская власть и нынешние президенты / Р. Нойштадт ; [пер. с англ. А. А. Захарова]. – М. : Ad Marginem, 1997. – 463 с.
2. Паречина С. Г. Институт президентства: история и современность : [науч. издание] / С. Г. Паречина ; [под общ. ред. Е. В. Матусевича]. – Минск : ИСПИ, 2003. – 163 с.
3. Сахаров Н. А. Институт президентства в современном мире / Н. А. Сахаров. – М. : Юрид. лит., 1994. – 176 с.
4. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні: монографія / С. Г. Серьогіна. – Х. : Ксілон, 2001. – 280 с.
5. Скрипнюк О. В. Функції та повноваження Президента України – основа конституційно-правового статусу глави держави в Україні / О. В. Скрипнюк, В. Л. Федоренко. // Науковий вісник НАВС. – 2011. – № 3. – С. 7-17.
6. Коломієць Ю. М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії : [навч. посібник] / Ю. М. Коломієць – Харків : Вид-во Ун-ту внутрішніх справ, 2001. – 112 с.
7. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : [монографія] / В. В. Сухонос. – Суми : ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2010. – 368 с.
8. Алексеев А. С. Безответственность монарха и ответственность правительства / А. С. Алексеев.– М. : Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1907. – 71 с.

9. Алексеев А. С. К вопросу о юридической природе власти монарха в конституционном государстве / А. С. Алексеев.– Ярославль : Типография губернского правления, 1910. – 121 с.
10. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность / Л. А. Тихомиров – М. : Айрис-Пресс, 2006. – 624 с.
11. Каминский С. А. Институт монархии в странах Арабского Востока / С. А. Каминский. – М. : Главная ред. восточной лит. изд-ва "Наука", 1981. – 152 с.
12. Шаповал В. М. Державний лад країн світу / В. М. Шаповал. – К.: Український Центр Правничих Студій, 1999. – 320 с.
13. Григонис Э. П. Формы государства в современном мире (Извлечение из монографии) / Э. П. Григонис // Конституционное право зарубежных стран : [курс лекций]. – СПб. : Питер, 2002. – С. 298-405.
14. Конституції зарубіжних країн : навч. посібник / [авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; ред. В. О. Серьогін]. – Харків : ФІНН, 2009. – 664 с.
15. Конституции зарубежных стран : сб. конституций / [сост. В. Н. Дубровин]. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 447 с.
16. Мишин А. А. Конституционное право зарубежных стран : [учебник] / А. А. Мишин – М. : Белые альвы, 2000. – 480 с.
17. Тимошенко В. І. Абсолютизм / В. І. Тимошенко // Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 1: А-Г. – 1998. – С. 10-11.
18. Дубина О. К. Монархія / О. К. Дубина // Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во

"Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 3: К-М. – 2001. – С. 758.

19. Конституции государств Азии : в 3 т. / [ред. Т. Я. Хабриева]. – М. : НОРМА, 2010–2010. – Т. 1: Западная Азия. – 2010. – 544 с.

20. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади і управління зарубіжних країн / Ю. М. Коломієць– Харків : Основа, Ун-т внутрішніх справ, 1998. – 246 с.

21. Основи правознавства України : [навч. посібник] / С. В. Ківалов, П. П. Музиченко, Н. М. Крестовська, А. Ф. Крижанівський. – [5-е вид.]. – Харків : Одиссей, 2005. – 368 с.

22. Сухонос В. В. Методологічні проблеми дослідження монархічної форми правління: термінологія і класифікація постіндустріальної епохи / В. В. Сухонос // Методологічні проблеми правової науки : матеріали Міжнар. наук. конф., 13–14 грудня 2002 р., Харків / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого; Академія правових наук України. – Харків : Право, 2003. – С. 165-169.

23. Сухонос В. В. Теорія держави і права : [навч. посібник] / В. В. Сухонос . – Суми : ВТД "Університетська книга", 2005. – 536 с.

24. Сухонос В. В. Форма правління: термінологія, класифікація, характеристика (проблеми постіндустріальної епохи) / В. В. Сухонос // Держава і право : зб. наук. праць: Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 21. – С. 57-63.

25. Конституции государств Европы : в 3 т. / [ред. Л. А. Окуньков]. – М. : НОРМА, 2001–2001. – Т. 2. – 2001. – 840 с.

26. Шаповал В. М. Монархія конституційна / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та

▪ Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління / В. В. Сухонос // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 1(7) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13svvmpp.pdf>.

ін.]. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1998-2004.
– Т. 3: К-М. – 2001. – С. 768-759.

Сухонос В. В. (мол.)

Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління

Стаття присвячена актуальній проблемі конституційно-правового статусу глави держави в умовах монархії. Зокрема, розглядається класифікація монархічної форми правління за системою правління, виходячи саме із статусу глави держави

Ключові слова: глава держави, монархія, монарх, король, парламент, уряд

Сухонос В. В. (мл.)

Влияние института главы государства на монархическую форму правления

Статья посвящена актуальной проблеме конституционно-правового статуса главы государства в условиях монархии. В частности, рассматривается классификация монархической формы правления в зависимости от системы правления, исходя именно из статуса главы государства.

Ключевые слова: глава государства, монархия, монарх, король, парламент, правительство

Sukhonos V. V. (Jr.)

The influence of the head of state of the Institute on the monarchical form of government

The article is devoted to the problem of the constitutional and legal status of the head of state in a monarchy. In particular, we look at the classification of the monarchical form of government according to the system of government, proceeding from the status of head of state

Key words: head of state, the monarchy, the monarch, the king, parliament, government